

боротьби за самовдосконалення особистості, а створює захисні механізми маніпулювання своїм станом і намагання одержати ренту (викликаючи жалість, добиваючись поблажливості при оцінюванні знань), відійти від боротьби та залежності.

5. Увесь загал студентів відмежовується від студентів із особливими потребами через замкнутість перших. В останніх формується страх ідентифікації, боязнь неадекватності, егоцентризму.

Усе це вимагає серйозної корекції роботи зі студентами з особливими потребами та зміни акцентів у виховній роботі з ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архангельский Л.М.* Ценностные ориентации и нравственное развитие личности. — М.: Прогресс, 1978.
2. *А. Адлер.* Практика и теория индивидуальной психологии. — М.: Прогресс, 1995.
3. *Квинн Н. Виржиния.* Прикладная психология. — СПб.: Питер, 2000.
4. *Кобильченко В.* Комплекс неповноцінності підлітків із фізичними вадами // Навчання і виховання у спеціальних закладах. — 1999. — № 3. — С.26.
5. *Психологический словарь* / Под. общ. ред. А.В. Петровского и А.Г. Ярошевского. — М.: Педагогика, 1990.
6. *Сидоренко О.* Терапия и тренинг по Альфреду Адлеру. — СПб.: Речь, 2000.
7. *Райгородский Д.Я.* Практическая психодиагностика. — Самара: Бахрах. — М., 1999.
8. *Хьелл Л., Зиглер Д.* Теории личности. — СПб.: Питер, 1999.
9. *Хорни Карен.* Невротическая личность нашего времени. Самоанализ. — М.: Прогресс, 2000.
10. *Фрейджер Р., Фейдимен Д.* Личность. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001.

О.А. НЕВМЕРЖИЦЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЕМОЦІЙНИЙ ФАКТОР У КОНТЕКСТІ ВИХОВНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Речь идет о необходимости и возможности идейного, мировоззренческого воспитания учащейся молодежи в соответствии с современными задачами утверждения национальной идеи, идей демократизма и гуманизма путем побуждения и развития в учебном процессе эмоциональной сферы воспитания.

The article deals with the need and possibility of ideological, visionary education of students in accordance with modern tasks of consolidation of the national idea, ideas of democratize and humanism through inducing and developing the emotional sphere of students in the educational process.

Уся багатогранна педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського пронизана турботою про виховну функцію навчання. Не секрет, що зміст освіти кожного суспільства спрямований не тільки на засвоєння певної суми знань і професійних умінь: він передбачає, і не в останню чергу, формування соціальних ідей і світоглядних переконань.

Паралельно із висновком про сутність світогляду й світоглядних переконань особистості як системи не тільки правильних уявлень людини про світ, а й суб'єктивного стану її, що виявляється в її почуттях, волі та діяльності, В.О. Сухомлинський знаходить спосіб його формування у школярів.

У цілій низці книг і статей В.О. Сухомлинський стверджує, що виховують не самі по собі знання, а ідеї, почуття, які викликають знання у процесі їх сприйняття. Відомо, що одні й ті самі знання інколи викликають різні ставлення до них людей. Отже, важливо, щоб набуток людства викладався вчителем, викладачем під таким кутом зору, котрий відповідає завданням виховання. Педагог, на думку Сухомлинського, завжди мусить мати відповідь на запитання: навіщо він розповідає; до чого закликає; до кого звертається; кого хоче бачити в своєму вихованцеві, які прагнення та почуття хоче розбудити?

Виховний механізм, за В.О. Сухомлинським, ґрунтується на двох зовнішніх компонентах: на знаннях і цілеспрямованій діяльності вчителя з керування процесом їх засвоєння учнями, а також на внутрішньому компоненті — суб'єктивному стані переживання істини учнем, тобто його чуттєвій сфері. Головна суть його дії — забезпечення гармонії інтелектуального й емоційного, що, через необхідність, породжує вольове і практичне. Цим і пояснюється виявлена ним — неодноразово й за різних нагод — глибока зацікавленість у розвитку емоційної сфери особистості учнів.

Кваліфікуючи чуттєву сферу як природну основу для розвитку світоглядних переконань, В.О. Сухомлинський не виступає першовідкривачем, а продовжує далі вже сформований в історичній практиці підхід до формування переконаності. Адже людина, як правило, починає наслідувати ідею, яка глибоко її схвилювала, вразила.

Заслуга В.О. Сухомлинського полягає в тому, що він уперше у вітчизняній педагогіці показав роль почуттів, інтелектуальних емоцій у стимулюванні навчальної діяльності школярів, довів, що їх послідовний розвиток — реальна основа формування світоглядних переконань. Для Сухомлинського-педагога знання та почуття дітей завжди виступають у нерозривній єдності, у тісній взаємодії зі способом їхнього життя, в усьому його розмаїтті. “Оволодіння знаннями — це ідейно багате, багатогранне, емоційно насичене життя особистості. Пізнаючи і знаючи, людина хоче, прагне, любить, співчуває, гнівається, зневажає, ненавидить” [1, т. 1, с. 110]. Коли процес пізнання супроводжується емоційними переживаннями і збудженням почуттів людини, тоді знання набувають особистісної значущості, стають внутрішнім регулятором поведінки. Отже, не слід відгороджувати дитину від хвилювань і тривоги, а навпаки, створювати умови, за яких думка полонить серце, пробуджує почуття.

Тільки за цієї умови, вважав В.О. Сухомлинський, “переконання здобуваються” [1, т. 1, с. 112].

Грунтовне дослідження проблеми Є.П. Ільїним “Емоції та почуття” [3] засвідчує, що термін “інтелектуальні емоції” виник уже в першій половині XIX ст. у школі І. Гербарта. Однак ці почуття розглядалися представниками цієї школи або як особливості відчуттів, або як прояв динаміки уявлень, тобто інтелектуальне почуття в їхньому уявленні інше, оскільки свідомо оцінка відношень між уявленнями різниться від пізнавальних процесів. Вони як інтелектуальні виділяли почуття новизни, контрасту, зміни, подиву.

Про інтелектуальні емоції (почуття) писали Т. Рибо, Е. Титченер, У. Джемс. При цьому якщо в першого з цих авторів говориться про здивування, подив, пристрасі, які можна віднести до афективних реакцій, то у двох інших за інтелектуальні почуття приймаються когнітивні процеси, або судження як результат логічних операцій щодо інтелектуальної емоції “подиву” як побудника пізнання, то вона згадується Арістотелем, І. Кантом, Т. Рибо та ін. [3].

Глибокому аналізу емоції подиву піддані К.Д. Ушинським, який стверджував, що людей, які не шукають подиву (недопитливих), справді можна зустріти — як і взагалі людей, байдужих до набуття знань. Проте людей, не здатних дивуватися, немає. К.Д. Ушинський пише про три типи людей, котрі рідко дивуються: по-перше, це люди, які захоплені своєю справою і мало цікавляться усім іншим; по-друге — це ті, котрі володіють різноманітними знаннями і яких рідко можна чимось здивувати; по-третє, це люди, які знають все поверхово, але які, на їхню думку, можуть все пояснити (тобто дилетанти).

До інтелектуальних емоцій переважна частина дослідників відносить подив, почуття здогаду, впевненість, сумнів [2].

В.О.Сухомлинський, власне, не вживав поняття “інтелектуальні емоції”, однак разом з тим у переважній більшості творів він аналізує категорії подиву, емоційного переживання успіху у навчанні, досвіду пізнання і творчої праці.

Особливий етап у творчості В.О. Сухомлинського — це кінець 60-х — початок 70-х років. У цей період виходить низка книжок і статей педагога. Серед них “Павлиська середня школа” і “Серце віддаю дітям” (1969), “Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” (1970), “Народження громадянина” (1971). Безліч статей присвячено актуальним виховним проблемам. Так, 1970 року в центральних виданнях видатний педагог опублікував 15 статей, з-поміж яких: “Знання і переконаність”, “Загартуйте переможців”, “Лист дочці”, “Природа, труд, світогляд”, “Гармонія трьох начал”, “Розум і руки”. В них яскраво відображено його думки про стимулювання пізнавальної праці, про технологію формування світоглядних переконань учнів у школі.

Головне, що пронизує педагогічну творчість В.О. Сухомлинського цього періоду, — це занепокоєність тим, що школа все ще погано вправляється зі

своїми завданнями у змінених соціальних умовах, коли, за словами педагога, зникає потреба в знанні як могутнього “вихователя”, і тим, що в умовах загальної освіти “учіння перестало бути благом”. Усе це, безумовно, породжує деяку пасивність у сприйнятті знань, у прагненні до духовного збагачення. А в результаті — порок, який В.О. Сухомлинський справедливо називає “потворним” уявленням. Йдеться про хибне уявлення щодо нібито існуючої в нашому суспільстві праці “вищого” і “нижчого” гатунку, про те, що людям фізичної праці не обов’язково здобувати освіту.

У творчості В.О. Сухомлинського другої половини 60-х років дедалі частіше висловлюється думка: у формуванні світоглядних переконань провідною ланкою виступає чуттєва сфера учнів: “Переконаність формується тоді, коли вихованець усвідомлює істину в процесі активної діяльності, проймається глибокими інтелектуальними, моральними, естетичними почуттями” [1, т. 4, с. 22]. “Ми добиваємось, щоб у дитини і підлітка боліло серце за те, що відбувається навколо неї, поряд з нею, щоб вона з дитинства пережила громадянські радощі і громадянські прикрощі” [1, т. 4, с. 560].

Перед педагогом, неодноразово підкреслював В.О. Сухомлинський, має стояти завдання: викликати здивування, захоплення учнів тими дивами, якими збагачує їх пізнання рідної природи. “Нехай дитина відчуває красу і захоплюється нею, нехай в її серці, пам’яті назавжди збережеться образ, в якому втілюється Батьківщина. Усмішка, захоплення, подив — стежка до дитячого серця”, — пише педагог [1, т. 3, с. 40].

У книзі “Серце віддаю дітям” та інших працях В.О. Сухомлинський розвиває думку про те, що почуття здивування перед таємницями природи і переживання радості своєрідного їх першовідкриття стають рушійною силою, поштовхом, який збуджує й активізує дітей. Це пов’язано з тим, що “... емоційні імпульси (почуття радісної збудженості, подиву і здивування) нібито будять дрімаючі клітини кори, активізують їх діяльність” [1, т. 3, с. 133]. У цих умовах в дітей розвивається допитливість, інтерес до пізнання, дух дослідження, цікавості, а також, як справедливо стверджує автор, бажання працювати.

Найважливішим фактором формування пізнавального інтересу В.О. Сухомлинський називає успіх у навчанні, який надихає школяра і тому має високу виховну цінність. Максимальне напруження духовних сил дитини можливе лише за умови, коли розумова праця приносить йому якийсь успіх. “Є успіх — є бажання вчитись”. Особливо це важливо на першому етапі навчання. Якщо ж одна невдача виникає за іншою, “дитина якийсь час глибоко страждає, потім тендітна тканина таємного куточка його душі грубішає, дерев’яніє — і йому все байдуже” [1, т. 4, с. 483-484].

Як досвідчений педагог, Василь Олександрович розумів, що в силу індивідуальних особливостей і здібностей дітей не всі вони можуть досягти єдиного рівня знань. Тому кожного учня слід підвести до максимального досягнення успіху на рівні його здібностей, щоб усі учні діставали задоволення, позитивні емоції від своєї праці. У статті “Інтерес до навчання — важливий

стимул навчальної діяльності уснів” В.О. Сухомлинський підкреслює: успіх у навчанні формує “емоційний стан”, збуджуючи бажання вчитися.

В.О.Сухомлинський неодноразово попереджував, що ідейне виховання, формування переконань відбуваються на кожному кроці нашого життя, незалежно від того, ставить учитель перед собою мету виховати переконання чи ні, бачить чи не бачить, що відбувається в юній душі, протиставляє фальшивим правильні переконання чи не протиставляє. Ця закономірність така ж немінуча, як і інша, котра полягає в тому, що переконаність — як якість особистості — не може виникнути без емоційного переживання істини, без осягання фактів розумом і переживання ідеї серцем, душею. Тому, щоб виховати переконаність, слід звернутись до людської душі, до свідомості і сумління. Це — серцевина мистецтва виховання взагалі і завжди, на всіх уроках у школі.

Великого значення у формуванні переконань В.О. Сухомлинський надає праці в широкому розумінні цього слова, праці, через яку “розумнішає” рука, а розум стає тоншим і гнучкішим, розумнішим і працелюбнішим. Педагог прагне того, аби робота дітей на природі була тонкою, копіткою, вимагала складних, точних розумових операцій.

Завершальною умовою-закономірністю формування переконаності В.О. Сухомлинський називає досвід діяльності школяра. Саме особистий досвід, сформований в тій чи іншій сфері діяльності, створює впевненість, виробляє позицію і, власне, якість переконаності. Отже, послідовне сходження інтелектуальних емоцій учнів від здивування, захоплення та допитливості до радості пізнання і подолання труднощів, до переживання успіху, відчуття своєї досвідченості в інтелектуальній і практичній діяльності становить не що інше, як дію механізму формування світоглядних переконань.

Можна констатувати, що, формуючи досвід школяра в тому чи іншому важливому для виховання напрямку, ми тим самим забезпечуємо формування відповідних переконань: “... саме особистий досвід породжує в людини певні почуття і переживання, ставлення до навколишнього” [7, с. 375]. На цій основі і формуються відповідно ідейні, трудові, моральні та інші переконання учнів.

У творчості В.О. Сухомлинського немає спеціального визначення структури переконання, однак її можна виявити при аналізі різноманітних трактувань педагогом цієї складової структури світогляду. Переконаннями стають насамперед знання (природничо-наукові, гуманітарні, моральні і т.ін.), які стали надбанням учня внаслідок праці з їх засвоєння. Переконання — це впевненість учня в достовірності знання, що виникла в результаті здобуття знань і накопичення практичного досвіду їх реалізації. І нарешті, переконання — духовні цінності людини, що становлять її суть, якими вона дорожить і які обстоює за будь-яких ситуацій.

Як бачимо, наведені поняття суті переконань і переконаності в цілому підтверджують теоретичні висновки В.О. Сухомлинського про керівну роль “радості пізнання”, інтелектуальних та інших переживань у вихованні

переконаності. Як підтверджує практика Василя Олександровича, переконаність формується за трьома взаємопов’язаними напрямками. Перший: розвиток пізнавального інтересу до рівня потреби в постійному духовному збагаченні; другий: виховання творчого ставлення до трудової та суспільної діяльності; і, нарешті, третій — послідовна зміна, вдосконалення стану переконаності, коли вона стає світоглядною якістю, властивістю, мотивом діяльності людини. Усі ці три напрями цілеспрямованого виховання у творчості В.О. Сухомлинського об’єднані й взаємозумовлені. Це дає змогу уявити схему такого процесу (див. таблицю).

Пізнавальна діяльність		Практична діяльність		Становлення світогляду
↓		↓		↓
Побудження інтелектуальних емоцій здивування, захоплення знанням	→	Прагнення апробувати знання на практиці	→	Осмислення знання
↓		↓		↓
Прагнення до подальшого пізнання	→	Мотивована, одухотворена задумом праця	→	Переживання знань як істини
↓		↓		↓
Успіх і радість пізнання	→	Задоволення від діяльності	→	Формування впевненості в істинності знань і у своїх силах
↓		↓		↓
Досвід пізнавальної діяльності	→	Цілеспрямована трудова і суспільна діяльність	→	Формування окремих переконань, світоглядних почуттів
↓		↓		↓
Потреба в постійному духовному збагаченні	→	Потреба у творчій праці	→	Формування переконаності

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. — К.: Рад. шк., 1976.
2. Васильев И.А. Роль интеллектуальных эмоций в регуляции мыслительной деятельности // Психологический журнал. — 1998. — № 4. — С. 49-60.
3. Зязюн І.А., Родчанін Е.Г. Морально-естетичні погляди В.О. Сухомлинського. — К., 1980. — 48 с.
4. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. — СПб: Питер, 2001. — 752 с.
5. Поплужний В.Л. Виховання соціальних почуттів у старшокласників. — К.: Знання, 1979. — 32 с.
6. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. — М.: Педагогика, 1983. — 448 с.

РОЗДІЛ V

Новітні освітні технології

А.І. ПЕТРЕНКО,

доктор технічних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РОЗРОБЛЕННЯ НОВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

На основани материалов ЕС комисии по информатизации общества (DG INFSO) и официальных выступлений ее руководителей рассмотрены основные направления исследований и разработок современных обучающих технологий для подготовки граждан к жизни и труду в условиях грядущего „умного“ общества (общества знаний).

On the basis of materials of ES commission on informatization of society (DG INFSO) and official speaking of leaders, main directions of researches and development of high studying technologies for preparing citizens for life and work in conditions of forthcoming “clever” society (society of knowledge) were considered.

Сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології драматично змінюють умови життя і праці як окремих громадян, так і цілих організацій, створюючи основу так званого інформаційного суспільства, в якому вже живе більшість розвинутих країн Європи. Але це лише проміжна стадія до бажаного “розумного” суспільства (суспільства знань), в якому знання і професійні вміння громадян відіграють вирішальну роль у становленні та функціонуванні ефективної економіки, заснованої на використанні передових технологій і знань.

Світова економіка переходить від індустріального етапу свого розвитку до нової структури з новими правилами гри, що базуються, передусім, на використанні знань і інформації. Тому здатність громадян застосовувати інформаційні технології стає головним джерелом розвитку економіки й основою забезпечення зростаючого працевлаштування. Було підраховано, що сьогодні приблизно 10 % робочих місць в Європі щорічно кардинально змінюються і навіть замінюються, і це стає досить критичним для європейської економіки. Тому дуже важливо вчасно підготувати громадян до цих змін і тим уникнути соціальних негараздів.